

Анатолій Дутчак

Проблеми українського релігієзнавства

Anatoliy Dutchak

Problems of Ukrainian Religious Studies

In this article author analyzes methods of religious studies; applying the principles of the social theory of Niklas Luhmann, he makes an attempt of critical analysis of Ukrainian legislation, which, using the scientific description of religion, tries to regulate the establishment and operation of religious organizations.

Key words: religious studies, methods of religious studies, scientific description of religion, establishment and operation of religious organizations

Аналізуються методи дослідження релігії, робиться спроба із застосуванням положень соціальної теорії Нікласа Лумана піддати критичному аналізу українське законодавство, яке, використовуючи науковий опис релігії, намагається регулювати утворення і діяльність релігійних організацій.

Ключові слова: релігієзнавство, методи дослідження релігії, науковий опис релігії, утворення і діяльність релігійних організацій

Історично досліджуючи феномени і прояви релігії, ми і релігієзнавці – і про це треба завжди пам'ятати – вивчають фактично вільні явища, тобто такі, які в собі ж містять (або самі вперше встановлюють) причини свого становлення. Доречним тут було б процитувати визначення релігійного феномену, яке наведено російським філософом А. П'ятигорським¹. В контексті його методології поняття релігійного феномена вказує на факт усвідомлення філософом чогонебудь як релігію, яке бере до уваги те, що ця релігія усвідомлює сама себе, а також, можливо, і усвідомлює філософа як її дослідника.

Така методологія у вивченні релігії залежить від застосування до релігійних феноменів принципу розрізнення між двома основними, абсолютно рівно необхідними підходами – емічним і етичним. Це розрізнення введене американським лінгвістом і священником Кеннетом Пайком і має, на думку А. П'ятигорського, фундаментальне значення для наших спроб зрозуміти будь-який релігійний феномен. Так, якщо яка-небудь релігія через свої священні тексти і екзегезу, усну чи письмову, свою авторитетну літературу, якщо така існує, людей, що промовляють від її імені чи від імені її прихильників, представляє власний самоопис і погляд, то ми будемо мати справу з емічним підходом. Якщо окрема людина чи група людей представляє свою думку чи критику якої-небудь релігії із зовнішньої точки зору, – це означає застосування етичного підходу. Будь який збалансований аналіз має на увазі поєднання обох, як феноменологічної, так і позитивістської, методик. Спостерігач, який застосовує різницю між «емічним» і «етичним», навіть якщо ці методики дають протилежні висновки чи результати,

не буде вважати їх взаємно суперечливими одна одній. В своїх описах одного і того ж феномена – релігії – він буде розглядати ці два результати як такі, що належать до різних рівнів. Їх неможливо ефективно використовувати поодиноці, так ніби другої не існує, їх неможливо об'єднати чи замінити мегатеорією. Це так, як в притчі про слона і сліпих, що не мали поняття, якими бувають слони, і почали його обмацувати з різних сторін. Кожен з них бачить реальність через призму власної особистості і кожен з них правий, описуючи реальність «слон». Правий в тому сенсі, що кожен з них не може ставити мету дійти до основ, до останньої і найповнішої «реальності», і в принципі такої повної і кінцевої «реальності» не існує. Відповідно не може бути ніякого розуміння релігійного феномена без існування в його основі ідеї, що цей феномен може мати об'єктивний зміст незалежно від того, чи знає про це сам феномен або його дослідник, і сам він не може бути зведений до чийогось розуміння його. Все це схоже на ті речі, коли говорять про автономію Церкви чи релігійної організації. Термін «автономія» необхідно використовувати в сучасному розумінні, тобто система чи структура автономна, якщо вона сама встановлює власні відповідні закони, живе за цими законами, постійно їх відновляючи. Тобто релігія визнається якби складною формою життя і навіть сама Церква називає себе Особистістю, Організмом.

Зживаючи до релігії чи церкви термінів «система», «структура», плідним продовженням обговорення попередніх викладок може стати спроба застосування до опису феномена релігії теорії структур Нікласа Лумана. Спроба, метою якої буде описати наслідки застосування чи переносу в реалії українського законодавства західних принципів побудови відносин держави і релігійних організацій.

Зазвичай системою називають множину об'єктів включно з їхніми якостями, що як елементи пов'язані відношеннями. Однак для Лумана не елементи і зв'язки є ключем до розуміння системи. Йому ідеться про «різницю», тобто окремішність, відмінність як ключову ознаку системи. За Луманом, система конституюється через межу, що пролягає між системою та довкіллям. Довкіллям в цьому випадку називається все те складне, що є по той бік системи. А межа прокладається в процесі спрощення світової складності, яке забезпечує система. Спрощення, проте, має бути обмеженим, щоби система могла бути дієвою і здатною утримувати баланс між екзистенційною потребою людини в спрощенні світової складності, та не менш екзистенційною потребою через систему взаємодіяти з довкіллям. Тож система має не тільки спрощувати, але й бути відносно відкритою, щоб сприймати вхідні сигнали ззовні й трансформувати їх у власні дані відповідно до власної структури. Фактично, система існує в процесі того, що приймає зовнішній імпульс і перетворює його на власний

продукт, який чітко пов'язаний з ідентичністю саме цієї системи. У свою чергу, ідентичність системи – продукт її самообмеження, тобто ствердження своєї різниці.

Цей власний продукт системи є винятково унікальним продуктом системи і він не має відповідників у доквіллі чи інших системах. Іншими словами, продукт системи є наслідком її оперативної закритості, тобто продовжується тільки її внутрішніми операціями. За радикальним формулюванням Лумана, система можлива тільки тому, що не має ніяких оперативних зв'язків з навколишнім світом. Такими системами є свідомість спостерігача-релігієзнавця і релігія, яку він описує.

Один з важливих наслідків теорії Лумана відноситься до теорії пізнання і перекликається з наведеним вище трактуванням притчі про сліпих і слона. Система спостерігача, яка вивчає релігію, може тільки розміщувати і підходити до неї як до доквілля і робити з нею тільки те, що вона робить з доквіллішнім середовищем – спостерігати будуючи межу, використовувати схему розрізнення спрощуючи, редукуючи складність спостереженого феномена. При цьому, незважаючи на те, що система-феномен складається з елементів, сконструйованих самим феноменом як єдність, саму цю єдність, в якій якості б вона не виступала, спостерігати ззовні неможливо. Ні одна система не здатна аналітично розкласти іншу на компоненти, щоб дійти до останніх елементів (субстанцій), які забезпечують остаточну опору пізнання і його надійну відповідність об'єкту. Кожне спостереження повинно використовувати схему розрізнення, причому єдність розрізнення конституюється в спостерігаючій, а не в спостереженій системі і знак рівності між цими єдностями ставити не можна. В подальшому звідси Луман вивів правило для всіх оперативно закритих систем, в тому числі і для складних, соціальних – імпорт системи неможливий. Неможливо використати схему – розклав систему, пізнав її в функціях і складових і використав, перенісши в своє середовище чи збудувавши копію. Такого завдання собі навіть ставити неможливо. Саме такою спробою перенесення є спроба збудувати правову державу, в тому числі і спроба створити відносини держави і релігії.

Це перенесення здійснюється намаганням через копіювання спрямувати смислові ідентичності (терміни, визначення, нормативні акти) разом з механізмами їх утворень із структури західних країн в наше середовище. Але треба розуміти, що цих смислових ідентичностей немає в наявності, вони породжуються тільки при їх застосуванні і їх зміст виходить далеко за межі того, що можна спостерігати в момент спостереження.

Відносини держави і релігії в західному світі створюються в акті віри. Проходить роздвоєння індивіда як громадянина і людини, яке переростає в роздвоєння його існування як громадянина і християнина. Людина стає громадянином

двох світів. Один з них – церква, яка представляє внутрішню єдність і гармонію індивідуального життя, другий – держава як сфера, де править примус і розрахунок, де висуваються не моральні, а тільки правові обов'язки. Уже потім, впорядковуючи внутрішні відносини в державі і вирішуючи проблеми відносин держави і релігії, в певний час, в певній історичній часовій і просторовій точці розвитку цивілізації вирішується проблема співіснування позитивного права і природно-правового порядку, проблема існування єдиного благого державного устрою, проблема закону і обґрунтування та роз'яснення необхідності дотримання цього закону. Ці проблеми вирішилися в християнстві створенням двох самостійних структур – церкви і держави. В рамках розділення церкви і держави встановлюється розділення між державним і природним правом, між правом і мораллю, при якому право держави – це право розколотого і зруйнованого світу, яке гарантує тільки виживання людини, «щоб люди не проковтнули один одного як риби».

І ось ця подія розділення держави і церкви, створення межі між ними, відбувшись в певний історичний час розвитку цивілізації, не залишилась одноразовою подією. Цей утворений луманів смисловий комплекс якби переміщується в часі, пропонуючи свої символи, дії, тексти і найголовніше, структуру новим і новим поколінням людей. Переміщується таким чином, що щоразу заново створюється структура в діях, вчинках і словах кожного, хто скористається ним. Причому відновлюється так, що і кожного разу із того, хто скористається ним, творить нову людину – віруючого, якби заново створює структуру вибору для віруючого і продовжує розділення держави і церкви. Тому кажуть, що розділення держави і церкви в першу чергу проходить через віруючого. Синонімом луманового смислового комплексу в релігії є священний текст. Причому текст фігурує не як культурна категорія, тому що ні в одній релігії поняття культури не існувало. Поняття культури могло виникнути тільки потім, коли ця релігія спостерігалася зі сторони і вважалася основою чи стимулом для тої чи іншої культури. Священний текст практично у всіх релігіях, де він є, фігурує в трьох маніфестаціях. За змістом змісту вчення – як одкровення. Стосовно до традиції – як інструмент передачі в часі, як продовжене в часі свідчення. І, нарешті, третій, уже чисто антропологічний аспект – як головний об'єкт культу, інструмент поширення релігії в просторі. В нашій же ситуації, коли ми намагаємося створити цю межу, ми фактично якби намагаємось вирішити ті проблеми, що людство вирішувало до нас. Але фальшивість нашої ситуації в тому, що такої проблеми в нас не існує. Ми фактично імітуємо як проблему, так і самі державно-церковні відносини. Так, як, для прикладу, не існує проблеми і її вирішення в нашому суспільстві, яка озвучена в одному інтерв'ю тоді ще Місцєблєстителя УПЦ(МП) Митрополита Онуфрія. Виходячи зі своїх зовнішніх спостережень

західного суспільства, він говорить про зіткнення інтересів економічних, політичних, духовних Заходу і Сходу, вважає, що нинішні західні цінності не тотожні із християнськими і не освячені Законом Божим, а тільки людським бажанням. На його думку, на протилежність Заходу, православна церква відроджує віру Христову і зміцнює Церкву Його². Відносно проблем, які стоять перед західною цивілізацією, Митрополит правий і ці проблеми якимсь чином торкаються і нас. Але біда в тому (спільна біда православних наших країн), що з тієї історичної (просторової, часової) точки, в якій ми знаходимося, ту проблему можна тільки бачити; ну і щось пропонувати. Вирішити її неможливо. Вирішиться вона тільки з тієї точки, в якій знаходиться західна цивілізація, в яку вона прийшла всім своїм розвитком, своєю еволюцією – зародження християнства, перемога християнства, відділення держави від церкви, утворення західної християнської цивілізації, секуляризація(!) і сьогоднішня точка та проблема, яку озвучує Митрополит і яка їхньою цивілізацією усвідомлюється. Що з того вийде – ніхто передбачити не може і зрозуміло тільки одне – цю проблему їх цивілізація вирішить тільки сама. Якщо ж говорити про нашу точку, в якій ми всі знаходимося разом з Митрополитом, то, скажемо так – в точку вирішення проблеми ми вже потрапити не зможемо. Примусовий, владний перехід з язичества в християнство, симфонія влад, 70-річне нищення всіх організаційних форм релігії, фатальний пропуск(!) стадії секуляризації і ми, знову ж скажемо так, – опинилися ніби в точці «Палестина перед початком нашої ери». Якись проповідники, колективні, сектантські, іноді напівбожевільні рухи і утворення. Нібито утворилась ситуація вибору. Але біда в тому, що у «базарі» пропозицій, на рівні з іншими пропозиціями, принизливо розташоване християнство і вибору вже повторити неможливо. Релігію взагалі не вибирають. І у випадку з християнством, воно повинно вибрати нас, звернути увагу на наші проблеми.

Імітуючи їхні минулі проблеми і тут же імітаційно їх вирішуючи, ми поверхнево переносимо їхні терміни, слова, іноді цілі комплекси словосполучень і таким чином нашвидкуруч «проходимо» і «споживаємо» ці поняття, запозичені ззовні, але толком не освоєні всередині. Попросту їх не пережили і вони не мають опори у внутрішньому розвитку суб'єктів, що ними оперують. Суб'єкти насправді пропустили якісь моменти інтелектуального і духовного розвитку і ці моменти в них замінені словами. Внаслідок цього вони вважають, що такі значущі події в суспільстві, як держава, правова система, відділення держави від церкви, відбулись тільки тому, що вони оперують цими словами. В цій перенесеній механіці непередбачувану і парадоксальну самостійну цінність набувають іноді самі описи механізмів утворення понять і термінів. Прикладом може бути загальновідомий вислів, що ми країна вічних виборів, тобто у нас цінність набула сама процедура із цими прозорими ящиками і бюлетенями,

яка іде безконечно. Звичайно, персону кандидата в депутати має цінність. Але основна цінність в цій машинерії є те, що в ній має сформуватися особистість громадянина-виборця. Повторюваність цього процесу зумовлена тим, що перпендикулярно до цього процесу не склалася персону виборця. Виходячи з наступних дій нашого обранця, ми починаємо засуджувати його і чекаємо наступних виборів, на яких ми уже оберемо достойного і потім знову і знову повторюємо цей цикл, фактично ніколи не завершивши і не здійснивши вибір. Щоб здійснити вибір, необхідно зупинитися і побачивши негативи обранця, вивести для себе єдину формулу, на основі якої діяти і цим самим завершити вибір – в тих негативах винуватий не обранець, а я сам. Іншим прикладом може бути утворення в країні приватної власності, при якій набули цінності не поняття «власник», «власність», а сам процес утворення власності і звідси її безконечний переділ. Всі ми знаємо, що основою західної цивілізації і її матеріального виробництва є власник. Знаємо, що власник є кращим господарем, що приватні підприємства є завжди ефективніші, ніж державні. Але це знання не гарантує нам того шляху, що пройшов Захід. Історія їх матеріальної цивілізації є історією власності, яка створювалась століттями і цей шлях неможливо пройти за десятиліття, а власника неможливо створити призначенням. Навіть на основі закону чи судових ухвал. На рівні спинного мозку цей призначений власник навіть сам себе не вважає власником. Не кажучи вже про визнання його як власника людським оточенням. І цей безконечний переділ закінчується варварською «утилізацією» – власність на завод переходить по ланцюгу «власників» доти, поки останній власник не поріже завод на металобрухт. Пригоди визначення «власності» в Росії стали поштовхом до створення шедевр «Мертвые души». Така фантазмагорія і такий твір могли статися тільки в нашому світі і жодному спостерігачу зі Заходу неможливо уявити, пояснити чи описати таку ірреальну операцію купівлі-продажу. Твір не є сатиричним чи викривальним, Чічков не є злочинцем і з точки зору права операцію навіть неможливо визнати незаконною, виходячи з предмета торгу.

Аналогічно принцип відділення держави від церкви став у нас безконечною і безглуздою побудовою межі між ними. Акт віри, в якому утворюється межа, одночасно утворює і віруючого, і навпаки – становлення віруючого одночасно утворює і межу, і ніякі додаткові писані чи неписані закони для цього непотрібні.

Такі основи, як конституційний принцип розділення держави і Церкви, неможливо ввести законодавчо, а можна тільки задекларувати. Розділення повинно самозародитися. Так як, наприклад, неможливо нормативними актами змусити людину бути вільною – можна тільки задекларувати. Звернемо увагу на те, що в конституційному праві визнається існування таких норм, які не породжують

правовідносин. Ці норми мають характер декларацій, які, безумовно, важливі для встановлення порядку в тій чи іншій області, але не через конкретні правовідносини. Прикладом можуть бути положення зразка – «людина вільна». Це положення не потребує уточнень, не потребує ще додатково якихось законів чи процесуального права, згідно з яким будуть вишукувати людей, які не є вільними і будуть їх примушувати до вільної поведінки. Іншим прикладом такої самої природи можуть бути Заповіді Божі. Заповідь «не вкради» не означає, що церква і віруючі будуть розшукувати і наказувати злодіїв. І саме такою декларативною нормою є та частина статті 35 Конституції України, де йдеться про те, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави. Основним змістом цієї частини є не заборона на втручання, а визнання факту існування на території держави утворення абсолютно іншої природи, ніж сама держава. Утворення, яке зародилося раніше від держави з її Конституцією, в яке входять громадяни держави і яке ними, на їх глибоке переконання, не засноване. Втручання неможливо заборонити ні державі, ні церкві – воно просто неможливе і це констатується як факт. Неможливість походить від того, що держава і церква різні своєю природою. Але зрозуміти це можна у вірі або будучи добрим філософом. Філософія цієї конституційної статті така, що сама стаття або принаймні та її частина, де мовиться про відокремлення, не потребують ще якихось нормативних актів в її продовження. Її неможливо покращати чи вдосконалити, не zdeформувавши при цьому самий зміст статті, і якщо бути до кінця послідовним у вірі чи в логічному мисленні, то стає зрозумілим, що ні існування церкви, ні існування держави не потребує проголошення цього невтручання. Істинно віруючий не стане втручатися в державні правила, незалежно від того, писані вони чи тільки проголошені. Безглуздими будуть і намагання держави вплинути на внутрішні переконання віруючого. Державний чиновник не зможе на законодавчому рівні втрутитись в діяльність релігійної організації, не порушивши при цьому власні законодавчі акти. А якщо це йому і вдається із застосуванням писаного закону, то це свідчить тільки про те, що закон фальшивий.

Тим не менше, в продовження статті 1 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», де поставлене завдання подолання наслідків державної політики щодо релігії і церкви, механічно перенесений принцип розділення теж сприймається як завдання це розділення збудувати і в продовження ст.35 Конституції України, в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» на це розділення виділена ціла стаття. Надалі «будівництво» продовжене узгодженням проекту Концепції державно-конфесійних відносин і згодом цей проект набуде статусу закону. Саму подію узгодження і подальшого просування Концепції можна віднести до спроби прийняти сво-

ерідний конкордат в «українському» варіанті. Такі намагання позитивні для кожної країни, яка намагається приєднатися до світового співтовариства. Але весь позитив нашої спроби тільки в тому, що розуміється необхідність будувати відносини на договірних началах. У наших сучасних умовах договірні начала означають, в першу чергу, вміння вести діалог. І тут, якщо ми будемо розглядати державу і церкву як дві рівноправні луманові структури, то необхідно собі поставити за правило – кожна структура може описувати, вивчати другу структуру але ніколи не повинна намагатися вести договірний діалог на основі своєї уяви про партнера. Особливо не намагатися цю уяву йому нав'язати і зовсім буде недоречним, коли партнер в дійсності спробує відповідати тому опису, що створений про нього. Вивчаючи, описуючи протилежну структуру, спостерігаючи структура неухильно поставиться до неї, як до навколишнього світу, спростить її, редукує до об'єкта своїх спостережень. Як об'єкт спостережень, в полі сучасного законодавства України релігія складається, скажемо так, з двох частин – першою частиною є використаний складений релігієзнавцями науковий опис релігії і друга частина, яка походить від першої, регулює утворення і діяльність релігійних організацій і визначена цивільним правом. Нескладно догадатися, що вищеназвана Концепція складена релігієзнавцями, які користуються описом релігії, створеним сучасною позитивістською наукою, і цей опис нав'язаний всім конфесіям, що погодили Концепцію. Початок формування цього образу відноситься до спроб встановити християнський порядок, ключовою фазою якого є Реформація. Ці спроби свідчили про дедалі більше невдоволення минулими формами існування релігії поствісьового часу, коли цілий ряд колективних ритуалістичних релігійних форм увійшов у протиріччя з вимогами індивідуальної набожності. В латинському християнстві була прийнята спроба відновити і нав'язати індивідуалістичну христоцентричну релігію набожності і дії і ця спроба супроводжувалася намірами подавити чи навіть знищити минулі, нібито магичні і забобонні, форми колективної ритуальної практики. Саме тоді, в середовищі протестантського християнства, в спробі протиставити себе католицизму, виникає явище, коли релігія починає сама себе описувати як зовнішній об'єкт. Здійснюється якби вихід релігії з самої себе для того, щоб вона стала зрозумілою зовнішньому спостерігачу. В даному випадку мається на увазі інша релігія, яка повинна ліквідуватися чи ввійти в сферу тієї, що спостерігається. Подалі, в протестантському середовищі 17–18 століття, яке потребувало раціонального наукового опису характеру, функції і навіть походження «релігії взагалі», появилось поняття природної, чи натуральної релігії, введеної лордом Гербертом, а потім філософськи сформульованої Девідом Юмом в його «Діалогах про натуральну релігію». Зрозуміло, що це була примітивна редукція протестантського християнства, яка поклала початок

формулюванню сучасного контексту судження про теорію і філософію релігії. Згідно з цією ідеєю, релігія і релігійність є атрибутом людяності, тобто людяності в розумінні «людини взагалі», такою ж властивістю, ознакою, як, наприклад, здатність людини до знання. Всі ці атрибути кристалізувалися в 17-у столітті в рамках Європейського Просвітництва і сформували сучасні права і потреби людини, серед яких і релігійні потреби. І в Концепції так і записано – релігія задовільняє певні (релігійні) суспільні потреби та діє в інтересах суспільства. Саме це місце з наукового опису релігії в подальшому і стало спільною основою для релігієзнавців і цивілістів, які поставили собі завдання створити механізм регулювання створення і діяльності релігійних організацій. Необхідно також підкреслити, що це завдання було полегшене загальною юридичною картиною, в якій опинилася країна на початкових умовах.

Для розуміння цього необхідно виходити зі стартових умов побудови нашої держави, якими були соціальна система зі знищеним правом, примітивізованими юридичними відносинами. За таких обставин, соціальна система, в яку намагаються привити терміни іншої системи, відноситься до цих термінів як до навколишнього світу і робить з ними те, що система в процесі своєї життєдіяльності робила завжди з навколишнім світом – спрощує, редукує до форм уже існуючих в діючому медіумі системи. Радянський режим своєю природою був ідеологічним, який не тільки звик розглядати будь-яку релігію перш за все як ідеологію, але і силою насаджував цю звичку на всій території країни. Після розпаду радянського режиму і в умовах ідеологічного вакууму таке ставлення до релігії продовжує залишатися пануючим і понині. Як визначають філософи, ідеологія – це сукупність уявлень, які служать для того, щоб з'єднувати людей разом в ті чи інші соціальні структури. Тобто на першому плані результатом ідеології є організація, яка утворена цими уявленнями. І поскільки для режиму релігія була ворожою, антирадянською ідеологією, для потреб практичної боротьби складний феномен релігії був редуційований до поняття релігійної громади чи організації як свого роду мінімального осередку релігії. І в подальшому вся серія репресивних заходів держави стосовно до релігії здійснювалася саме через фізичне знищення будь-яких організаційних форм тієї чи іншої релігії. А втім, такий редуційний досвід має свою історію і теорію – досить назвати роботи Гегеля, Фейєрбаха, не кажучи вже про останні узагальнення Дюркгейма і Вебера.

Сучасний законодавець, поставивши собі за мету будувати взаємовідносини з релігією чи навіть просто описати кордон чи межу в суспільстві, які названі конституційним принципом відділення держави від церкви, послуговується цією уже готовою редуційованою формою. Зрозуміло, що саме реалізація прагнення встановити взаємовідносини з релігією можлива

тільки за посередництвом релігійних організацій, у випадку відсутності яких держава просто не може себе усвідомити суб'єктом будь-якого відношення до релігії взагалі.

У продовження цієї редукції, спонтанно сформувалася бюрократична термінологія, в якій релігія описувалася і регулювалася органами влади і місцевою адміністрацією. В центрі цієї термінології, застосовуваної до всіх без винятку релігій, виявилось цивільне право. Легкість, з якою цивільне право перейшло свої межі, може також свідчити і про штучність нашої правової системи. Так релігійні організації стали складовими громадянського суспільства, громадськими організаціями, що надають послуги населенню.

Найосновніше, що сталося в нашому релігійному історичному мисленні, це те, що в цьому ланцюгу, який почався з описів релігії самої себе і привів до великого конгломерату етнографічної і антропологічної літератури на релігійні теми, релігія втратила важливий для неї елемент – елемент віри і з ним всі ті структури, які цей елемент відображають. Роботи етнографів, антропологів і істориків релігії зосередилися на священному тексті як на джерелі об'єктивної інформації про релігію, причому при цьому він втрачає свою абсолютну релігійну функціональність і заднім числом вже спостерігається як вторинний елемент культури. Не як те, що генерує культуру, а як те, що зараз вдруге усвідомлюється культурою як її додатковий, периферійний елемент – елемент культури, яка забуває або забула, що вона тим чи іншим чином на цьому тексті заснована. Ця релятивізація тексту поступово набула універсального характеру і є однією з ознак сучасної науки про релігію і сучасної теорії релігії, цілком орієнтованої на розумовий зміст, а не на абсолютну релігійну функціональність (священність) священного тексту. Самі наука про релігію і теорія релігії є цікавими і плодотворними галузями і якщо не особливо процвітають (немає Нобелівських лауреатів), то існують в різних країнах десь там на задвірках позитивістської науки в категоріях філософії чи культурології. Але тільки в пострадянських країнах, в середовищі імітації правової держави ці науки досягли своєї «вершини».

Реалізуючи свій потенціал, вони не тільки описали релігію, але і на основі цього опису створили штучну релігію, яка існує тільки в цих описах. Як би то не було, але церква все ж таки не є раціональним, правовим утворенням. Церква є духовне а не правове утворення в тому сенсі, що вона не утворюється за нормами світського права. І от для намагань будувати відносини з церквою чи регулювати утворення релігійних організацій, у держави в розпорядженні є тільки виключно раціональні, правові інструменти. Таким чином, без всякої злої волі, щиро намагаючись «любити» церкву, захищати її, науковим описом релігії і правовою механікою цивільного і податкового права була утворена віртуальна церква, імітація, механічна лялька, якою користуються всі – і дер-

жава і релігійні організації. Тобто в країні як би існують дві церкви – реальна, з життям згідно з канонічними нормами й інша, бутафорська, створена тільки на папері на угоду суміші цивільного права і наукового опису релігії. Існує в безглузких механізмах реєстрації із засновниками, які її фактично не засновували, в податкових і фінансових звітах, в правових механізмах утворення, ліквідації, поділу і захисту майна.

Окремо звернемо увагу на існуючий багато років механізм, так званої «подвійної», реєстрації. Періодично церковні ієрархи піднімають це питання на різних рівнях, закликають державні і законодавчі органи ліквідувати чи спростити цю громіздку і незручну процедуру. Втім «живучість» цієї двійної процедури викликана «живучістю» самої віртуальної, штучної релігії. Звернемо увагу на основну різницю цих двох механізмів. Перша реєстрація, т.з. реєстрація статуту(положення) релігійної організації, прописана в затвердженому Міністерством культури Стандарті надання адміністративної послуги з реєстрації статуту (положення) релігійної організації та змін до нього, а також в стандартах надання цієї ж адміністративної послуги, які розробляє кожна облдержадміністрація. Всі ці стандарти містять положення, згідно з яким «у разі якщо релігійний центр (управління) входить до складу чи визнає (декларує) у будь-якій формі підлеглість у канонічних, організаційних, інших питаннях будь-яким іншим діючим в Україні чи за її межами релігійним організаціям, для реєстрації статуту (положення) цього релігійного центру (управління) додатково подається документ, що підтверджує визнання такою релігійною організацією підлеглості їй новоутвореного релігійного центру (управління), або документ, який підтверджує, що новоутворений релігійний центр (управління) входить до складу такої релігійної організації».

Суть цього положення в тому, що релігійні об'єднання чи церкви, до того як пройде реєстрація статуту громади, що входить в об'єднання чи церкву, можуть використати свій власний механізм утворення громади. Механізм, який регулюється внутрішніми настановами релігійного об'єднання чи канонічним правом церкви. І тоді «документ підлеглості», який подається на реєстрацію статуту, доказує, що громада утворена і діє відповідно до внутрішніх настанов об'єднання чи канонічного права церкви. Уже при другій реєстрації, коли громада проходить процедуру входження до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, такі «документи підлеглості» недопустимі. Процедура входження регламентована Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», сам закон є частиною цивільного права і за цивільним правом юридичні особи є абсолютно вільними і на їх утворення, діяльність чи ліквідацію не може впливати воля інших фізичних чи юридичних осіб. Тобто сам механізм «подвійної реєстрації»

є своєрідною запобіжною прокладкою, яка запобігає недопустимому зіткненню світського і канонічного права, конкуренції їх норм. Чисте і пряме використання тільки норм цивільного права знищить реальну церкву, використання норм канонічного права в нормативі світського права знищує саме світське право. Поєднання їх можливе тільки в цій механічній ляльці віртуальної церкви, яке і продовжує і зберігає її життя. Звичайно ж, немає необхідності демонізувати цей механізм і пояснити його можна звичайною волею, свідомою чи несвідомою, тих людей з юридичною освітою чи без неї, які, прочитавши підручники з релігієзнавства, створювали Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації», створювали цю «подвійну» реєстрацію, приймали і продовжують прощтовхувати Концепцію державно-конфесійних відносин, займалися імітацією наукової діяльності в не зовсім якісних підручниках, створювали і захищали лженаукові дисертації³. За довгий час існування всі ці речі стали вже складовою частини нашої імітації правової держави, на них вирости покоління студентів, викладачів, забезпечено працевлаштування різних спеціалістів і експертів. Намагання ж грамотно розібратися і ліквідувати цей безглуздий механізм реєстрації може мати лавіноподібний негативний результат. У першу чергу, мабуть, для цих людей...

¹ А. Пятигорский. Метод, феноменология и религия вообще. – М.: Новое литературное обозрение, 2009. – С. 31.

² Війна на Донбасі – результат зіткнення протиріч Заходу та Сходу, – митрополит Онуфрій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/57261.

³ Найменування кількох дисертацій, вибраних навмання на ресурсі Лабораторія наукових робіт: Бардашевич Н. О. Хозяйственно-правовое обеспечение деятельности религиозных организаций: дисерт. на соиск. на научной степени кандидата юридических наук / Институт экономико-правовых исследований НАН Украины. – Донецк, 2011 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/9311.html>; Релігійні організації як суб'єкти цивільних правовідносин | Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого.- К., 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/2156.html>; Піддубна В. Ф. Релігійні організації як суб'єкти цивільного права: дисерт. на здобуття наук. ступеня канд. юр. н. / Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/2532.html>; Кривенко Ю. В. Цивільно-правовий статус релігійних організацій в Україні: дисерт. на здобуття наук. ступеня канд. юр. н. – Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/2852.html>.